

1. תלמוד בבלי מסכת זבחים דף ב עמוד ב

תנן: כל הזבחים שנובחו שלא לשמן כו', טעמא דשלא לשמן, הא סתמא - עלו נמי לבעלים לשם חובה, אלמא סתמא נמי כלשמן דמי; ורמינהו: כל הגט שנכתב שלא לשם אשה - פסול, וסתמא נמי פסול! ושני: זבחים בסתם לשמן עומדין, אשה בסתמא לאו לגירושין עומדת. וזבחים בסתמא כשירין מנלן? ...

2. תוספות מסכת זבחים דף ב עמוד ב

סתם אשה לאו לגירושין עומדת - ואפי' זינתה תחת בעלה מכל מקום לאו להתגרש בגט זה עומדת וגם אם לא ירצה הבעל לא יגרשנה אלא שלא תשמשנו ומתוך הא מילתא מיתרצא מה שמקשים בסוף פרק שני דגיטין (דף כג.) דאמר עובד כוכבים אדעתא דנפשיה עביד ואינו כשר לכתוב את הגט ובפי' שני דעבודה זרה (דף כו.): אמרי' ימול ארמאי ואל ימול כותי משום דכותי מתכוין לשם הר גריזים [והתם נמי] בעינן לשמה כדדרשינן (שם דף כז.) מלה' המול (ימול) ואפי' הכי מכשרינן ארמאי דיש לחלק בין גט למילה כמו שמחלק כאן בין זבחים לגט הא סתמא פסול משום דסתם אשה לאו לגירושין קיימא ולכך נמי [בעובד כוכבים] פסול אף על גב דעביד סתם אבל מילה סתמא לשמה קיימא כמו זבחים הילכך עובד כוכבים כשר אף על גב דעביד סתם.

3. תלמוד בבלי מסכת גיטין דף כג עמוד א

א"ל רב נחמן: אלא מעתה, עובד כוכבים וישראל עומד על גביו הכי נמי דכשר! וכי תימא ה"נ, והתניא: עובד כוכבים - פסול! עובד כוכבים לדעתיה דנפשיה עבד.

4. רש"י מסכת גיטין דף כג עמוד א

לדעתיה דנפשיה עבד - דהא גדול הוא ויש בו דעת ואף על פי שזה אומר לו כן שמא הוא גמר בלבו לשם אחר אבל קטן אין בו דעת אלא למה שזה מצוהו.

5. רמב"ם הלכות גירושין פרק ג הלכה טז

ולמה אין כותבין אלו החמשה, מפני שצריך הכותב לכתוב לשם האיש המגרש ולשם האשה המתגרשת, והגוי על דעת עצמו הוא כותב, וחרש שוטה וקטן אינן בני דעת, והעבד אינו בתורת גיטין וקידושין לפיכך הוא פסול כגוי לכל דבריו, ואם כתב הגט אחד מחמשה אלו אינו גט אף על פי שחתמו בו עדים כשרים ונמסר לה בכשרים.

6. תלמוד בבלי מסכת זבחים דף ג עמוד א

תו רמי מילתא אחריתי, מי אמר רב יהודה אמר רב: חטאת ששחטה לשם עולה - פסולה, שחטה לשם חולין - כשירה, אלמא דמינה מחריב בה, דלאו מינה לא מחריב בה; ורמינהו: כל הגט שנכתב שלא לשם אשה - פסול, ואפי' לשם עובדת כוכבים נמי פסול! ושני: גט דל עובדת כוכבים מיניה הוה ליה סתמא, וסתמא פסול, קדשים דל חולין מינייהו הוה ליה סתמא, וסתמא כשירים.

7. תלמוד בבלי מסכת מנחות דף מט עמוד א

אבל כסבור אילים ושחטן לשום אילים לא, עקירה בטעות הוה עקירה; ורבה אמר: עקירה בטעות לא הוה עקירה.

8. תלמוד בבלי מסכת פסחים דף ס עמוד ב

איבעיא להו: פסח ששחטו בשאר ימות השנה לשמו ושלא לשמו, מהו? מי אתי שלא לשמו ומפיק ליה מידי לשמו, ומכשיר ליה, או לא? כי אתא רב דימי אמר: אמריתא לשמעתיא קמיה דרבי ירמיה: הואיל ולשמו מכשירו בזמנו, ושלא לשמו מכשירו שלא בזמנו. מה לשמו המכשירו בזמנו - אין מוציאו מידי שלא לשמו, אף שלא לשמו המכשירו שלא בזמנו - אין מוציאו מידי לשמו, ופסול. ואמר לי: לא, אם אמרת בשלא לשמו - שכן נוהג בכל הזבחים, תאמר בלשמו - שכן אינו נוהג בכל הזבחים אלא בפסח בלבד. מאי הוי עלה? - אמר רבא: פסח ששחטו בשאר ימות השנה לשמו ושלא לשמו - כשר, דהא סתמו לשמו קאי. ואפילו הכי, כי שחט ליה שלא לשמו - כשר. אלמא: אתי שלא לשמו ומפיק ליה מידי לשמו. כי שחט נמי לשמו ושלא לשמו - אתי שלא לשמו ומפיק ליה מידי לשמו. - אמר ליה רב אדא בר אבהו לרבא: דילמא שאני היכא דאמר מהיכא דלא אמר. דהא לאוכליו ושלא לאוכליו כשר. וכל היכא דשחט ליה שלא לאוכליו לחודיה - פסול. ואמאי? הא סתמא לאוכליו קאי! אלא: שאני היכא דאמר מהיכא דלא אמר. הכי נמי - שאני היכא דאמר מהיכא דלא אמר. - אמר ליה: מידי איריא? בשלמא התם - כמה דלא עקר ליה בשחטתה סתמיה ודאי לשמו קאי. אלא הכא - סתמיה לאוכליו קאי? דילמא מימשכי הני ואתי אחריני ומימיני עלויה. (אחרני) דתנן: נמנין ומושכין את ידיהם ממנו עד שישחט.

9. מנחה זבח של הרב דני וולף

מתוך כל הראיות הללו הסיק הגר"ח כי דין 'סתמא לשמה' אינו מבוסס על יסודות פסיכולוגיים ועל אומדן דעת, אלא על בסיס הלכתי עקרוני: דרישת 'לשמה' נועדה לאפיין את עבודות הקרבן. בבהמת קרבן קיים יסוד אובייקטיבי וייחודי המאפיין ומגדיר את הפעולות המבוצעות בה ללא צורך ב'לשמה': עצם קדושתה של הבהמה מעניק אופי למעשים הנעשים בה. בסיס כזה אינו קיים בגיטי נשים וממילא נוצר הפער בין גיטין לקדשים לגבי דין 'סתמא לשמה'. 'כך מבין ר' חיים גם את פסול הנכרי בכתבת גיטין כעניין עקרוני — נכרי אינו יכול לספק את המחשבה העקרונית המאפיינת את הפעולה כמעשה כתיבת גט, וכך יש להבין גם את הטענה שדווקא עקירה בכוונה נחשבת עקירה בקדשים. על יסוד זה ניתן להבין גם את דברי רבא: השוחט שלא לשמה פגע רק במרכיב 6 המחשבה המאפיין את עבודתו, אבל המרכיב האובייקטיבי של קדושת הקרבן עדיין מאפיין את אותה הפעולה כעבודה שנעשתה 'לשמה'.

6 אמנם למסקנה, הסוגיה בפסחים דוחה את דברי רבא, אבל ניתן בכל זאת להבין שדוחים רק את היישום ולא את העיקרון. הוה אומר: קדושת הקרבן של הבהמה מועילה כדי להגדיר את מעשי העובד כ'לשמה' בבירית מחדל, אבל אם הוא חשב במפורש לעבוד שלא לשמה - מחשבתו זו מגדירה מחדש את עבודתו ועוקרת ממנה את המאפיינים הנובעים מעצם קדושת הקרבן שבבהמה. ממילא גישתו של רבא המשווה בין 'שלא לשמו' ל'לשמו ושלא לשמו' אינה נכונה - כיוון שמחשבת שלא לשמו עוקרת את ברירת המחדל, בעוד אופי מחשבת לשמו ושלא לשמו אינו ברור וחד משמעי בהקשר הזה.

10. קובץ שיעורים חלק ב', סימן כ"ב אות ב'

והא דכשר בלא חשב כלל – היינו משום דסתמא לשמה קאי, ומאליו הוי לשמה. דבכל מקום שצריך לשמה – אין הכונה שצריך האדם לכוין לזה, כמו במצות צריכות כונה, אלא דבעינן שיהא הדבר מיוחד לזה – כמו בגט... אבל בקדשים – משעה שהקדישין לקרבן, הרי הן מיוחדין ועומדין לקרבן! ועל כן לא בעינן מחשבת האדם בשעת העבודה, דממילא הן עומדין לשמן. אבל אם חשב בפירוש שלא לשמן – בזה עקר אותן מיחודן הקודם, ושוב אין עומדין לשמן, ופסולין משום חסרון לשמן.

11. מנחה וזבח

ניתן להעלות הבנה כזו בדין 'סתמא' גם מבלי לנקוט עמדה בשאלה אם דרישת ה'לשמה' היא מחמת החלת הקדושה בקרבן או מצד הגדרת מעשי העבודה: ייתכן ודרישה זו בהחלת הקדושה על הקרבן מגדירה ומאפיינת את הפעולות שנעשות בשביל לממש את אותה הקדושה, ולא כדין ביצירת ה'חפצא' של הקרבן. כך הבנתי ממו"ר הרא"ל בשם הגרי"ד בשיטת סבו, ר' חיים הלוי. אמנם בחיבורו משתמע כיוון קצת שונה.

12. חידושי הגר"ח הלוי על הרמב"ם, הלכות סת"ם פ"א הט"ו ד"ה והנה בעיקר

דכתיבה – כיון שבה הוא דנגמר וחל כל דין ושם סת"מ, דפרשה הכתובה – היא היא עצם הסת"מ, ומשום הכי לא בעינן בה כוונת לשמה, כיון דמעשה הכתיבה היא בעצמותה עצם מעשה הסת"מ, על כן חייל בה קדושת סת"מ ממילא, וסתמא לשמן קאי. מה שאין כן בעיבוד, דאכתי לא נעשו סת"מ, ורק מעשה הכשר בלבד הוא דהוי, ועל כן בעינן בו כוונת לשמה, כיון דבלאו הכי – אין בהמעשה שום חלות קדושה כלל!

13. הלכות פסולי המוקדשין פי"ג ה"א

שלוש מחשבות הן שפוסלין את הקרבנות, ואלו הן: מחשבת שינוי השם, ומחשבת המקום, ומחשבת הזמן.

14. מנחה וזבח

היה מקום להבין שהמכנה המשותף בין שלוש המחשבות הללו רופף: בעוד מחשבת פיגול ומחשבת שינוי המקום פוסלות, הרי שמחשבת שלא לשמה משנה את זהות הקרבן. אך ר' חיים והגרי"ז הסבירו כי לדעת הרמב"ם יש דמיון מהותי בין המחשבות השונות, ואופי פסולן זהה. ב. ניתן לתמוך בשיטת ר' חיים בהבנת פסול 'שלא לשמה' מדיון הגמרא על המשנה הראשונה במסכת זבחים. המשנה מגדירה את פסול הזבחים במחשבת שלא לשמה בצורה מורכבת: כל הזבחים שנוזחו שלא לשמן – כשרים, אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה. הגמרא (ב. מדויקת בלשון זו, ולומדת שהקרבן לא באמת 'נפסל', ושההשפעה היחידה של מחשבת שלא לשמה היא שהקרבן לא עולה לבעלים לחובתם. מכאן נובע כי חייבים להמשיך ולהקריב את הקרבן כסדרו וכהלכתו, כולל מחשבת שלא לשמה בשאר העבודות: הא קא משמע לך: לבעלים הוא דלא עלו לשם חובה – אבל בקדושתיהו קיימי, ואסור לשנויי בהו! וכדרבא, דאמר רבא: עולה ששחטה שלא לשמה – אסור לזרוק דמה שלא לשמה. אם היינו מבינים שקדושת הקרבן וזהותו נפגעו בעקבות מחשבת שלא לשמה, היה מקום לומר שמחשבת דומה בעבודה נוספת אינה מזיקה יותר. אולם בעקבות שיטת ר' חיים, שמדובר בפסול צדדי הנובע מפגם בפעולה מובן מדוע אין להתיר לחשוב מחשבות פסול דומות בהמשך תהליך ההקרבה. קדושת הקרבן וייעודו לא נפגמו, וממילא הסיבה שאסרה את מחשבת הפסול הראשונה תאסור גם את מחשבת הפסול השניה. אמנם, ניתן להבין שגם אם זהות הקרבן נפגעה היא לא נמחקה והופקעה לגמרי, ועדיין במקומה עומדת: הפגיעה בזהות הקרבן באה לידי ביטוי בכך שהבעלים אינם יכולים לצאת ידי חובתם בקרבן הפגום, אבל עיקר זהות הקרבן וקדושתו נשמרים, ואותה זהות בסיסית אוסרת שינויים נוספים בהמשך העבודה בקרבן.

15. משנה זבחים א:

שמעון אחי עזריה אומר: שחטן לשם גבוה מהם – כשרין, לשם נמוך מהם – פסולין. כיצד? קדשי קדשים ששחטן לשם קדשים קלים – פסולין, קדשים קלים ששחטן לשם קדשי קדשים – כשרין

16. מנחה וזבח

נראה כי לדעת שמעון אחי עזריה מחשבת שלא לשמה מחללת את קדושת הקרבן ופוגעת בה, ושלא כשיטת ר' חיים. הקרבן נפסל רק במידה והמחשבה עוסקת בקרבן בעל קדושה נחותה המחללת את הקדושה הגבוהה; אם היה מדובר בפסול צדדי, לא היה מקום לחלק בין רמות שונות של קדושה. יש מקום לבחון מהי עמדת חכמים, החולקים על שמעון אחי עזריה. 1. ייתכן וחכמים סבורים כר' חיים, שמחשבת שלא לשמה פוסלת כמחשבת פיגול, מבלי להתייחס לרמת קדושת הקרבן. 2. לחלופין ניתן לומר כי חכמים מסכימים עקרונית עם שמעון אחי עזריה בהבנת אופי הפסול של מחשבת שלא לשמה, אלא שלדעתם לא רק שינוי בדרגות הקדושה השונות פוסל, אלא ייעודו המיוחד של כל קרבן הוא שצריך להישמר במחשבת העובד. קדושת קדשים קלים ושלמים פחותה מקדושת קדשי קדשים, אך עדיין יש להם ייחוד וייעוד משלהם, ומחשבה המתעלמת מייעוד זה – מטשטשת את זהותם ופוגעת בקרבן.

17. בעיות עם ר' חיים

- א. מינה מחריב בה
- ב. עקירה בטעות
- ג. מוציאו מידי לא לשמו

18. מנחה וזבח

שמעתי שבבית בריסק היו מודעים לקושיה זו, וסבורים שאין באמת צורך לעקור את זהות הפסח לאחר זמנו ולהגדירו כשלמים כדי להכשירו, אלא די לפסול אותו מדין פסח, וממילא הוא כשר כשלמים. כסיוע לדבריהם הם מנסים לגייס את הספק העולה בגמרא (פסחים ס.) : אם פסח לאחר זמנו הוכשר בשינוי בעלים. לדידם, ברור שאין בשינוי בעלים שוני בגוף הקרבן העוקר את זהותו והופכו לשלמים, אלא מדובר בפסול בעלמא. אני נוטה יותר לחשוב שמכיוון שעיקרו של הפסח לאכילה – הרי ששם בעלים הוא חלק מהותי מקדושת הקרבן של פסח. יצוין כי מסקנת הסוגיה שם לגבי דיון זה היא "פסח ששחטו בשאר ימות השנה בשינוי בעלים – נעשה כמי שאין לו בעלים בזמנו, ופסול."